

KOMÁROMI ISTVÁN

BGYTF 1. Sz. Gyakorló Általános Iskolája

Nyíregyháza

Videofilmek felhasználási lehetőségei egy földrajzóra különböző mozzanataiban

A tanulók valóság-hű képzet- és fogalomalkotásában, a jelenségek, folyamatok és törvényszerűségek megismerésében és megértésében a legfontosabb szerepe a közvetlen tapasztalatnak van. Erre azonban a földrajz tanításának folyamatában, az egyes témák feldolgozásakor csak kisebb mértékben – pl. lakóhelyünk földrajza, spontán tapasztalatszerzés a természetben, irányított megfigyelések tanulmányi sétán, kiránduláson stb. – van lehetőségünk. A megfigyelések lehetőségét ezért nagyobb részben a különböző szemléltetőeszközökkel kell biztosítanunk.

A földrajz tanításban igen sokféle – hagyományos és új – szemléltetőeszköz és -módszer áll rendelkezésünkre. Ezek felhasználását, alkalmazását elsősorban a tanulók életkori sajátosságai, a tananyag tartalma és a szaktanár módszertani kultúráltsága határozza meg. E széles skálájú eszköztárból emeljük most ki a *videofilm*et, mely napjainkban válik az egyik legfontosabb, sokoldalú ismerethordozóvá a földrajz tanításában is. Az alábbiakban ennek *felhasználási lehetőségeit*, a különböző oktatási feladatok megoldásában betöltött szerepét elemzem egy konkrét téma (Működő és kialudt vulkánok Európában) feldolgozása során. (Ezzel természetesen nem e szemléltetőeszköz kizárólagosságát akarom sugallni, más eszközök és módszer háttérbe szorítását szorgalmazni, csupán egy napjainkban elterjedő új és korszerű módszer alkalmazásának módozatait kívánom gyakorlati példákkal igazolni, a valóság-hű képzet- és fogalomalkotásban betöltött szerepét érzékeltetni.)

Célszerűnek látszik először röviden összefoglalni, hogy miért tekinthetjük a videofilmes szemléltetést korszerűnek, miben rejlenek *alkalmazásának előnyei*:

– A közvetett szemléltetés lehetőségei közül a *legvalóságibb*, mert a földrajzi tényeket, jelenségeket, folyamatokat dinamikusan, mozgásban, változásban, összefüggéseiben és eseményszerűen mutatja be.

– A jó minőségű, színes felvételek *fejlesztik az esztétikai érzéket*.

– A természetben, társadalomban zajló *jelenségeket, folyamatokat bármikor rögzíthetjük*, a felvételeket *tárolhatjuk, lejátszhatjuk*. Szükség esetén *ismételhetjük, megszakíthatjuk és visszajátszhatjuk* azokat. *Egy-egy fontos mozzanat* kimerevíthető, *állóképként is vethető* és *trükkfelvételek* is készíthetők.

– A képmagnetofon *könnyen kezelhető*, az óra bármely mozzanatában alkalmazható.

– *Más eszközökkel és módszerekkel* – pl. diapozitívek, írásvetítő-transzparens, dom-bormodell stb. – jól kombinálható.

Napjainkban már igen sokféle forrásból szerezhetjük be a földrajzi témájú videofilmeket. Népszerűek – bár nem olcsók – a *TELEVIDEO Kiadó* által forgalmazott filmek. Viszont, ha megfelelő felszereléssel rendelkezünk, akkor saját magunk is rögzíthetünk ilyen filmeket a televízió műsoraiból. Jó lehetőséget kínál erre a *Delta*, *Tá-*

jak, városok, emberek, a Panoráma, az Új Világ és nem utolsósorban a televízió *Ismeretterjesztő Műsorok Szerkesztőségének* filmjei, filmsorozatai. Az utóbbi időben vetítették közül kiemelhetjük a *Bolygónk a Föld, az Egyetlen Föld* és az *Évmilliók emlékei* c. filmsorozatokat. Ezekon kívül természetesen számos útifilm, természetfilmet is igen gyakran láthatunk a különböző csatornákon.

Az általam feldolgozott témához úgy válogattam össze a felhasználható videofilmet, hogy tükrözze a fentebb vázolt válogatási lehetőségeket, illetve ezeknek egy lehetséges megoldását.

Ezek a következők:

- *A vulkáni működés* (Földrajz I. Televideo sorozat. Szerkesztette: Földi Etelka)
- *Az anyag körforgása I-III.* (Televideo sorozat II. rész: *Levegő, tenger, kőzet.* Szerkesztette: Balogh Lászlóné dr.)
- *Stromboli* (Német természetfilm. Rendezte: Franz Lazi és Heinz Matthey)
- *Egyetlen Föld* (Japán ismeretterjesztő filmsorozat II. rész: *A nagy hasadék.* Rendezte: Shiro Thakenaka)
- *Évmilliók emlékei* (Magyar ismeretterjesztő filmsorozat VII. rész: *Tűzhányók a sziget-tenger partján.* Írta és szerkesztette: Dr. Juhász Árpád)

Az így összeválogatott videofilmeket, illetve ezek egyes részleteit a következő *didaktikai feladatok* megvalósításánál használtam fel:

- az egyéni ellenőrzés-értékelés mozzanatában,
- a kiemelt motiválás során,
- az ismeretszerzés fázisaiban,
- a rögzítés és összefoglalás alkalmával.

A feldolgozott tananyag a *Működő és kialakult vulkánok Európában* címet viseli. (Dr. Hajdú Lajos: Földrajzi alapismeretek. Általános iskola 5. osztály. Debrecen, 1991. Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet. 25-26. o.) Az alternatív tankönyv alapján két éve újra külön tanítjuk a földrajzot az 5. osztályban. A korosztály életkori sajátosságai és a választott téma tartalma fokozottan igényli a szemléltetést, így az anyag egészének feldolgozása a videofilmnél természetesen bővebb eszköz- és módszerkombinációt igényel. A továbbiakban csak a videofilm alkalmazási lehetőségeiről szólok részletesebben.

Az *egyéni ellenőrzés-értékelést* – a rövid bevezető topográfiai gyakorlatok után – az óra első harmadába terveztem. Két tanuló ad számot tudásáról. Közülük az egyik diák feladata az, hogy a vulkáni működést kiváltó okokról és a működés folyamatáról beszéljen egy *trükkfilmrészlet* alapján. Itt kerül először alkalmazásra az órán a videofilm. *A vulkáni működés* című filmnek azon részénél állítottam be a képmagnetofont, amikor trükkfilm segítségével – és a narrátor magyarázó szövegével – követhetjük nyomon az óceáni lemez alábukását egy kontinentális lemez alá, majd az óceáni lemez szelektív megolvadását, az olvadt, vízgőzben dús olvadáknanyag felszín felé nyomulását, a kéreg törésein keresztül pedig az izzó magma felszínre kerülését, a vulkáni kitörést szemléltethetjük. Természetesen a felelet közben a filmrészletet a hanganyag nélkül vetitem, a narrátor ezúttal a tanuló lesz. (Ez természetesen csak akkor kívánható el a gyerektől, ha a filmet korábban már látta.) Szükség esetén – pl. az óceáni lemez olvadási mélységbe jutásakor, vagy az izzó kőzetanyag magmakamrába kerülésekor – ahol esetleg bővebb magyarázatot várunk, meg is állíthatjuk a filmet, és e mozzanatokot állóképként vetíthetjük. Az alig néhány perces videofilm segítségével az alkalmazóképes tudást ellenőrizzük. Ez azért is fontos, mert elég gyakori eset, hogy verbálisan a tanulók szépen, szabatosan, összefüggően el tudják mondani feleletüket, de amikor egy jelenség, folya-

mat mozzanatait összefüggően, lefolyásában meg is kell mutatni, illetve mutatva magyarázni, akkor ez már nehezebben megy. A videofilm ilyen jellegű alkalmazásával lehetővé válik ennek gyakorlása is. (A másik tanuló – miközben társa a filmrészletet elemzi – egy vulkán ábrázoló dombormodellt vehet a kezébe, és a vulkán részeiről, felépítéséről fog beszélni, miután a tanuló társa befejezte a feladatát.)

A következő mozzanat a *kiemelt motiválás*, ahol ismét alkalmazhatjuk a videofilmes szemléltetést. Példánkban az előző téma – *Vulkánok, vulkáni kőzetek* – feldolgozásakor érdeklődő tanulói kérdés hangzott el. Ez körülbelül így szólt: Vajon milyen közel merészkedhet az ember, és egyáltalán megpróbálta-e már valaki egy kitörni készülő vulkán közvetlen közeli megfigyelését? Én a bővebb választ izgalmas képsorok vetítésével a következő órára ígértem diákjaimnak. A kérdés felelevenítésével és a válasz mellé a *Stromboli* c. filmből levetített lélegzetelállító képsorokkal oldottam meg a tanulók érdeklődésének felkeltését. A beállított filmrészleten egy merész geológus (Wolfgang Müller) szó szerint a vulkán kráterének peremén – életveszélyes helyzetben – figyelte és fotózta a Stromboli kitörését, a kisebb-nagyobb izzó kőzetdarabok, lapillik lezúdulását a vulkáni hegy oldalán a tengerbe. (Az óra folyamán a filmből még számos érdekes részletet is vetíthetünk, mert a fenti megoldáshoz a közel háromnegyed órás természetfilmnek mindössze csak néhány percét használtam fel.)

Az *ismeretszerzés* folyamatában szintén többször alkalmazhatjuk a videofilmes szemléltetést. Én a következő tartalmi-logikai részeknél terveztem ezt:

- Vulkanizmus, vulkánok Földünk felszínén
- Működő vulkánok Európában
- Kialudt vulkánok Magyarországon.

Az első logikai részben azt beszéltük meg, hogy Földünk felszínén, a kontinensek mely részein és milyen geológiai folyamatokhoz kapcsolódóan találjuk a legtöbb vulkánt. Közös munkával – és természetesen más eszközök és módszerek alkalmazásával – eljutottunk oda, kiemeltük, hogy Földünk szilárd kérgét több nagyobb és számos kisebb lemezdarab alkotja, melyek lassan mozognak. Így például egy óceánt és egy kontinenst magán hordó lemez találkozásakor alábukás és más jelenségekkel együtt vulkanizmus is lejátszódik. A legtöbb vulkán éppen ilyen helyeken fordul elő. Ezt illusztrálhatjuk videofilm segítségével. Fölhasználhatjuk *Az anyag körforgása I–III.* videofilm *II. részé* nek ide vonatkozó képsorait, de hasonló felvételeken mutatja be ugyanezt a *Földrajz I. Vulkáni működés* c. filmje is.

A második logikai részben foglalkoztunk a kontinensünk déli részén található vulkánokkal (Vezúv, Etna, Stromboli, Santorin) és az izlandi vulkanizmussal. A különböző eszközökkel és módszerekkel (diapozitív, tankönyv, útikönyv, tanulói élmények, atlasz, térkép) színesített feldolgozás e résznél is lehetővé tette a videofilm alkalmazását. Én kétszer – a Strombolinál és az izlandi vulkánossággal kapcsolatban – láttam lehetőséget erre. Az ismertebb Vezúvról és Etnáról ugyanis számos szép diapozitív is rendelkezésünkre áll, a Stromboliról viszont működése közben tudtam érdekes, érdeklődéskeltő filmrészletet – a kiemelt motiválás során már vetített filmből – előkészíteni, csakúgy, mint a tőlünk távoli Izland szigetéről. Végül – idő hiányában – csak az utóbbiról nézhetek a gyerekek egy érdekes filmrészletet az *Egyetlen Föld* sorozatnak *A nagy hasadék* c. epizódjából. Azt a részletet választottam ki, amelyben először Izlandról mint a jég országáról láthatunk képeket, majd egy 1984-es vulkáni kitörés mozzanatait figyelhettük meg szép felvételen. Az izlandi hasadék vulkanizmusról a képek mellett más számos érdekességet is megtudhatunk egy geológus professzor (Sigvaldson) beszámolójából, aki szemtanúja volt az eseményeknek.

Az ismeretszerzés harmadik részében a már kialakult magyarországi vulkánokról beszélgettünk. Bár – mint Európa számos más helyén is – nem aktív tűzhányókról van szó, mégis kiegészítettem e részt a földtörténet harmadidőszaka (miocén) történéseinek felelevenítésével. Dr. Juhász Árpád Évmilliók emlékei (Gondolat, Budapest, 1987. 89. o.) című könyvének egy érdekes részlete mellett itt is terveztem videofilmes szemléltetést, mert ugyancsak a szerző által írt és szerkesztett *Évmilliók emlékei* c. filmsorozat VII. epizódjából ennek nagyon szép képi illusztrációját is bemutathattam tanulóimnak.

Az óra végén – az óráközi rögzítés és részösszefoglalások mértékétől függően – összefoglaljuk, rendszerezzük az órán feldolgozott földrajzi ismeretek lényeges fogalmait, összefüggéseit és folyamatait. Ezek például: a vulkáni működés okai, a működés mozzanatai és következményei, a már nem aktív vulkánok mai felszíni képe és lepusztulásuk folyamata stb. Utóbbinál szintén alkalmazhatunk videofilmet. Nyilván az órai feldolgozás során kell elsősorban bemutatni (diapozitívvel, homokasztali kísérlettel stb.), hogy például a Zempléni-hegység egykoron működő vulkáni kúpjai ma mennyire hasonlítanak, illetve térnek el és miért az eredeti vulkáni formától. Az óra hangulatos zárásaként levetíthetjük az *Évmilliók emlékei* c. filmsorozat VII. epizódjából a zempléni Sátor-hegyekről készült képsort. A mindössze néhány másodperc alatt légifelvételek segítségével rögzíthetik a tanulók a régmúlt vulkáni kúpok mai formáinak jellegzetes képeit.

A fenti óraleírás alapján úgy tűnhet, hogy talán túlságosan is nagy hangsúlyt kap az órán a videofilm használata. Ha azonban figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a felhasznált részletek mindössze néhány percet vesznek igénybe (tehát nem többet, mint bármely más szemléltetőeszköz az órán), hatékonyságuk viszont – a korábban felsorolt előnyök miatt – lényegesen nagyobb más eszközökénél, mindenképpen kár lenne mellőzni ezt a szemléltetőeszközt.

SZERZŐINK, MUNKATÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tisztelettel kérjük szerzőinket, hogy kéziratukat a *szerkesztőség címére küldjék: 6701 Szeged, Boldogasszony sugárút 6.* A borítékra írják rá, hogy *kézirat*. Csak gépelt, 10–12 lapnál nem nagyobb terjedelmű kéziratokat fogadunk el. A kézirat első és második példányát kérjük, *kettes sortávolsággal gépelt* formában, *normál géppapíron*, a gépelési hibák *gondos kijavításával*, a felhasznált szakirodalom pontos feltüntetésével (*szerző, cím, hely, kiadó, lapszám, rövidítve: l.*).

Külön lapra kérnénk fölírni irányítószámot, lakcímüket, munkahelyüket és személyi számukat, mert enélkül tiszteletdíjat nem utalhatunk ki.

Felhívjuk egyúttal szerzőink figyelmét arra is, hogy *másodközlésre nem vállalkozunk*, hozzánk küldött írásaikat más folyóiratokban nem publikálhatják, de az újraközlés jogát is fenntartjuk. Szerkesztőségünkénél is érvényes az az általános gyakorlat, hogy *kéziratot nem őrzünk meg, és nem is küldünk vissza.*

A szerkesztőség